

7. Любов

Малкият принц открива истината за любовта.

*„Ако обичаш едно цвете, което съществува
само в един екземпляр сред милионите
и милиони звезди, стига ти да погледнеш звездите,
за да бъдеш щастлив.“*

Една дума с много значения

Когато говорят за „любов“, повечето хора смятат, че от само себе си се разбира за какво става дума. Но дори в ежедневно-ното си общуване, те неусетно се стремят да уточнят обекта ѝ, допълвайки „любов към...“. Наистина, човек може да обича много и най-различни неща – живота като цяло, себе си, друг човек, някоя красива идея, интересно занимание, домашен любимец, попзвезда, острите усещания или доброто ядене. Нашият език обаче като че ли естествено се противи да употребим „любови“ в множествено число за всички тези чувства. Какво е тогава *Любовта* и има ли тя един-единствен обект, за да можем да говорим за нея „подобавачо„? В много случаи предпочитаме думи с по-тясно значение, като *обич*, *симпатия*, *страст*, *отдаденост*, *влюбеност*, *привързаност* и други.

Историческо развитие на идеята

Дори майсторът на точните дефиниции *Ларошфуко* казва, че е трудно да се даде определение на любовта. Според него любовта е „за *душата* – страст за обладаване, за *ума* – симпатия, за *тялото* – скрито и нежно желание да притежаваме след много тайнствени изпитания“. Следователно има различаване на любовта според обекта, към който се насочва, и според съдържанието на изпитваното чувство.

Древните гърци използвали поне *четири* думи за „любов“: „*ерос*“, за да се изрази интимното чувство между двама души, което притежава голяма сила на страстта и на което се отдава целият човек с душа, тяло и ум; „*агапé*“, чийто по-точен превод е „обич“, и предава едно спокойно и уравновесено чувство на привързаност, произтичащо от *душата*; „*филíя*“, чието значе-

ние е „дружелюбието“, „любезността“, приятелството, нагласата за обич, в която участва *умът*; и „*сторгé*“, нежната родителска любов, обичта към родината и други такива.

Както личи, още от древността любовта се отнася, от една страна, към чувството, афекта, емоцията, и, от друга – към разума, към тяхното взаимоотношаване („взаимоподсилване“) или противопоставяне. Противопоставянето е най-силно при *еротичната любов* – любовта-ерос. В гръцките трагедии богинята на любовта *Афродита* е наречена *Афросюне*, богиня на безумието, на налудната обзетост, която отнема разума на човека и го прави свой пленник. В гръцката митология е много изразителен образът на младия бог *Ерос*, син на *Афродита*, който със стрелите си ранява смъртно хората, и дори боговете не могат да му устоят, защото всички са подвластни на любовта. „Любовта побеждава всичко“ е неизменната крилата фраза, завещана от римската поезия.

Изобщо, никоя древна митология не си представя създаването и развитието на света без любовта, без появата на някакво първично *Желание*, което да породи света така, както човекът създава живот чрез любовта. Това първично *Желание* в гръцката митология е *най-древният бог Ерос*, който няма „родители“ и се появява заедно с Хаоса, за да го оформи. Излиза, че има два Ероса – един „стар“, първичен, *онтологичен* (действащ на всички нива на битието) и друг „млад“, който предизвиква чувствата при хората и боговете. Днес ни се струва малко странна представата, че любовта действа навсякъде в света (като привличане на атомите например или като „сила на гравитацията“ между телата в космоса), но тази представа се запазва в много от *метафизичните* теории, които смятат, че светът отвъд нашия „физически свят“ („*мета*“ на гръцки означава „отвъд“) има своя особена сила на съществуване, която не може да се приравни с човешката любов. Според *Аристотел* например тази любов кара *неподвижния първодвигател* да произведе съществуващото. Същото твърди по-късно *неоплатонизмът* и повлияната от него *християнска философия*: „Единното“ (Бог), което е първоосновата на света, не желае да остане „бездетно“ и „бездейно“, затова се задвижва от любов, чийто резултат е *Сътворението*.

Заради разделянето на самия човек на „тяло“ и „разумна душа“ гърците разграничавали още и *два* образа на „младия“

Ерос, както и на майка му Афродита: „простонароден“, „вулгарен“ Ерос, свързан с телесните удоволствия (сексуалната любов), и „небесен“ Ерос, изразяващ чистотата на чувството и устремеността към истинските духовни ценности. И двата Ероса обаче изразявали желанието като *движение от недостига, от това, което липсва, към задоволяването и пълнотата*: човек желае да „изпълни“, да „попълни“ онова, което няма.

Ето защо Платон създава друг, философски мит за родословието на Ерос, според който негови родители са *Бедността* и *Способът* (способът като начин за придобиване на богатство).

✧ Един голям диалог

Митът за раждането на Ерос е развит в много известния диалог на Платон „Лирът“, който от хилядолетия насам се цитира във всички теории на любовта. В него има забележителни образи и идеи, подадени чрез различните „мнения“ на участващите в диалога. Интересен е митът на Аристофан, според който първите хора били „двойни“, в един *общ род*, без да са разделени на мъжки и женски; заради възгордяването на този силен род, боговете решили да разделят „цялостите“ на половинки, така че оттогава всеки търси своята „половинка“. Този мит повлиял всички по-късни теории за *Андрогина* (мъжко-женското цяло), характерни за мистицизма, който изпитвал носталгия по идеалния, неразполовен на мъжка и женска природа човек.

От философска гледна точка обаче „Лирът“ завещал за дълго следните базисни идеи: любовта-ерос е напрегнат стремеж да притежавате *красотата и доброто* вечно, защото *за хората е естествено да обичат доброто* и да искат да го притежават; щом е стремеж към доброто, любовта се стреми към *безсмъртие*, към преодоляване на смъртта, което става само в пораждането („понеже вечно съществуване и безсмъртието за смъртния е раждането“); затова любовта не е просто съзерцание на красивото, а „*създаване и раждане в красотата*“, което ще рече, че любовта е неотделима от творчеството; любовта-ерос обаче си има своя *стълбица*, по която душата се изкачва: бидейки най-напред заплениена от видимите красоти, тя се увлича по красотата на телата, но после взима само *страшната сила на впечатлението* и я пренася към другите, невидими обекти – красотата на знанията, на заниманията, чак докато стигне до „дивно красивото само по себе си“, което е онова, което човек установява с вътрешното зрение на ума. Тази забележителна мисъл на Платон изразявала най-общо, че телесната и духовната любов са неразкъсваеми по отношение на си-

лата на чувството. Ако човек не изпитва чувство към красотата на природата например, красотата на музиката и изкуството или към красивите хора, той всъщност едва ли би могъл да изпитва „чиста“ любов към някакви абстрактни ценности. Защото абстрактните ценности не съществуват отделно и витаещи във въздуха, те са тук, в земните си проявления и трябва само с пречистен поглед да ги долавяме отвъд видимостта на нещата.

Любовта – образ на живота

И до днес платоническата теория на любовта съществува в множеството разклонения, които ѝ дали следващите епохи. Християнското виждане например, което подчинява телесното на духовното, се отказало в междучовешките отношения от вертикално извисения нагоре „ерос“ и предпочело „хоризонталното“ равенство на „*агапе*“: в първите векове на християнството „агапе“ е трапезата, около която са равно наредени всички вярващи братя, така че „агапе“ изразява най-точно „братолюбие“, еднаквата любов към всички близки. За да се опише пък любовта на Христос към хората, се предпочита терминът, свързан с „*филия*“ – „филантропия“. „Еросът“, изразяващ чувствата между двама, бил запазен само за да изрази мистичната любов към Бога и желанието Бог да бъде съзрян „лице в лице“. Тук християнството всъщност възприело идеята за *божествената* същност на изгарящата любов, защото само неистовата любов към Бога може да откъсне от всичко земно (у Платон Ерос е „страшен магьосник“ и „демон“, който свързва човека с божеството). Освен това тъкмо любовта дава на душите криле, за да се възвисят, да се устремят в постоянно горящия плам към отвъд-небесната красота (образът се взима традиционно от друг диалог на Платон – „*Федър*“). Точно това християнско тълкуване е причината и до днес да съществува понятие „*платоническа любов*“ в смисъл на „чиста“, неопетнена от „телесни помисли“ и желания (заслугата за това е главно на средновековните *трубадури*, които възпявали идеала за Прекрасната Дама на сърцето).

До каква степен темата е оказала влияние в историята на човешката култура, установяваме по множеството творения, обезсмъртили любовта като висш човешки идеал.

Достатъчно е да припомним известните митове за хубавата *Елена* и *Парис*, за *Орфей* и *Евридика*, разказа за любовта на самия *Ерос* (Амур) към *Психея* (чието име в превод значи

„Душа“). Безсмъртните двойки *Данте и Беатриче*, *Петрарка и Лаура*, *Ромео и Жулиета*, *Тристан и Изолда*, *Лайли и Маджнун* (от поемата на големия източен поет от XV век Алишер Навои) са все символ на любовта, възвисена до най-мощен смисъл на живота, който се изявява в творчеството. Особен смисъл поради трагичността си има дори несподеляната любов на *Самсон* към *Далила* или на *дон Кихот* към *Дулсинея*. Този мощен смисъл за християнството се открива в прекрасната „еротична“ поема от Стария завет *Песен на песните*, която утвърждава темата „Амур и Психея“ като неподражаемата любов на Душата към Бога. От своя страна новозаветните *Послания на апостол Павел* провъзгласяват любовта за висшата от трите необходими добродетели *вяра, надежда и любов*, тъй като само в любовта към ближния се съдържат „всички заповеди“.

Разбира се, знаем за образите и на не толкова възвишената „любов“, която търси само удоволствието на момента, търси да се задоволи, без да поражда нещо, още по-малко нещо „в красота“. Такива образи са примерно *дон Жуан* или *Казанова*. Обикновеният живот, в който се развива „интригата“ на любовта, чертае други „карти“ на нейния път (през XVII век на Запад е известна т.нар. „Карта на влюбения“, която се занимава единствено с начините на съблазняване на другия пол, както по-късно се описва и в известния роман „Опасни връзки“). Тази „житейска“, *хедонистична* любов обаче издава единствено егоистичния „образ“ на живота, насочен към утвърждаването на Аза за сметка на другия, използваща другия като средство. Големият ѝ „недостиг“ обаче е *отказът да се търси смисъл, отказът да се види ценност* в нещо извън непосредственото усещане (извън *сетивността*).

Естетиката, или способността за усещане на любовта обаче е друга (затова често уточняваме – „истинската любов“). Човек трябва да има и *телесни, и духовни сетива за красивото*, не само да открива красивото във всички сфери на живота, но и да го пресъздава. **Любовта в този смисъл е талант** (способност за откриване на красивото) и **творчество** (способност за създаване на красота). Както определя *Макс Шелер* (1874–1928), съвременният създател на теорията за „реда на любовта“ (*ordo amoris*), „любовта е *вчувстване в ценностите на живота*, чрез което личността влиза в духовното пространство на свободата“. Любовта – по определението на Ларошфуко – е „образ“ на

живота, на най-доброто, което заобичаваме в живота, обичайки самия живот.

В „*Изкуството да обичаш*“⁷ влиза и възторгът на мисленето пред дълбините на битието (*Спиноза*), и спонтанният порив към света на другия (*Бубер*, *Габриел Марсел*), и удоволствието от красотата във всичките ѝ форми, и най-вече *отговорността и грижата* за крехките ценности, които обичаш. Любовта – по забележителното определение на френския философ *Морис Недонсел* (1905–1976) е **ценност на ценностите**, „която увенчава всички останали ценности, понеже им придава окончателен смисъл“.

В отговорността и грижата за запазването и създаването на ценности е нравственият смисъл на любовта.

■ Въпроси и теми за размисъл:

- Любовта към себе си („*филаутия*“) изключва ли любовта към другите?
- Вярно ли е, че любовта означава най-вече създаване, утвърждаване на красивото и ценното в живота? Има ли „разрушителна“ любов? Например любовта на Медея?
- Кое е противоположното на любовта – омразата или безразличието?
- Коментирайте мисълта на св. Августин: „Човек е човек до толкова, доколкото обича.“
- Сравнете двете твърдения: а) любовта не може да бъде обяснена чрез разума (*Фихте*) и б) любовта има своя собствена логика и свой „ред“ (*Макс Шелер*).

■ Текстове за дискусия:

„Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мед, що звънти... Да имам пророчески дар и да зная всички тайни, да имам пълно знание за всички неща и такава силна вяра, че да мога и планини да премествам – щом любов нямам, нищо не съм. И да разделям всички си имот, да предам и тялото си на изгаряне – щом любов нямам, нищо не ме ползва. Любовта е дълготърпелива, пълна с благод, любовта

⁷ „Изкуството да обичаш“ е заглавие на книгата на Ерих Фром, анализирана в параграфа „Приятелство“.

не завижда, любовта не се превъзнася, не се гордее, не безчинства, не дири своето, не се сърди, зло не мисли; на неправда не се радва, а се радва на истина; всичко извинява, на всичко вярва, на всичко се надява, всичко претърпява. Любовта никога не отпада, а другите дарби, ако са пророчества, ще отпаднат, ако са езици, ще замлъкнат, ако са знание, ще изчезнат.“

Апостол Павел, *Първо послание до коринтяни*, 13,1-8

„Следователно трябва да знаем реда в любовта, по който ни води законът: как трябва да се обича Бог и как трябва да обичаме ближния, и жената, и врага, за да не става без ред и да не се промени удовлетворението от любовта. Бога трябва да обичаме с цялото си сърце и душа, и сила, и чувство, а ближния си като самия себе си. Жената пък, ако е с по-чиста душа, трябва да любим, както Христос обича църквата... Врагът трябва да се обича не по правилото за неотвърщане на злото със зло, а като отговаряме на неправдата с благодеяние.“

Григорий Нисийски, *„Коментар към „Песен на песните“*

„Всеки път, когато двама са обзети от взаимна любов, единият живее в другия, а другият в него... Аз виждам как те се отдават един другиму до самозабрава. Но не разбирам как приемат другия в себе си. Защото, който не притежава себе си, още по-малко може да придобие друго... Естествено, когато обичам теб, който ме обичаш, намирам себе си в тебе, който мислиш за мен, и след като съм загубил себе си в собствената си небрежност към мен, отново придобивам себе си, съхранен в теб. Същото правиш и ти в мен.“

Марсилио Фичино,

„Коментар върху Платония „Пир“ за любовта“

„Нищо друго не произтича така непосредствено от свободната воля, както любовта и приятелството... Огънят на любовта е по-силен, по-жив и по-мъчителен. Но това е огън неразумен и отлитащ, колеблив и различен като огъня от треска – угасващ и пламващ отново; него ние държим само в едно кътче на душата си. Докато приятелството е една обща и всепроникваща топлина, умерена и еднаква, топлина постоянна и трайна – цялата сладост и ласка, в която няма нищо остро и раняващо... Приятелството, колкото повече му се наслаждаваме, толкова е по-желано за нас; то расте, храни се и се усилюва само благодарение на наслаждата, от която се пречиства душата, тъй като е чисто духовна... Душите се смесват и сливат една с друга в нещо дотолкова общо, че шевът, който ги съединява, изчезва, а следите му не могат да бъдат открити.“

Монтен, *За приятелството*, „Опити“, т. 1

„Ако има чиста любов, любов без примес на други страсти, тя е онази, която се крие дълбоко в сърцето ни, неподозирана и за нас самите.“

Ларошфуко, *„Максими и размисли върху морала“*

„Обичта към един човек изисква обич към човека изобщо, която, както често се предполага, представлява една абстракция, конкретизираща се „след“ влюбването в съответното лице, или обогатяване на изживяното по принцип чувство с определен „обект“. Обичта изобщо е предпоставка за конкретната обич, макар че генетично възниква при контакта с друг индивид.

От това следва, че моето Аз по принцип е дотолкова обект на моята обич, колкото и всяко друго лице. Утвърждаването на мой собствен живот, щастието ми, моята свобода и развитие се корени в една принципна готовност и способност за подобно отношение. Щом личността има тази готовност, тя също така може да я прояви и към себе си. Ако е в състояние да „обича“ само другите, тя изобщо не е способна да обича.

Егоизмът не е идентичен с чувството да обичаш себе си, а точно с противоположното понятие. .. себелюбивият човек е постоянно зает със себе си, никога не е доволен, винаги е неспокоен, непрестанно подвластен на страха, че не получава достатъчно, че пропуска, че е лишен от нещо... Дълбоко в душата си такъв човек не може да се понася... На него му липсва вътрешна сигурност, която може да съществува само на основата на истинско чувство на одобрение и утвърждаване.“

Ерих Фром, *„Бягство от свободата“*

„Да обичаш чисто, значи да приемеш разстоянието, значи да обожаваш разстоянието между себе си и това, което обичаш... Омърсяването значи да промениш, да се допреш. Красивото е онова, което не можеш да поискаш да промениш.“

Симон Вейл, *„Тежестта и милостта“*

„Вътрешната логика кара любовта да се развива до пълно осъществяване на нейните възможности... Още отначало любовта пожелава безкрайността не само по начина, по който истинното или красивото могат да го направят, но също като обединява в себе си изискванията на истинното и красивото; защото тя обгръща цялата симфония на ценностите в своята ценност.“

Морис Недонсел, *„Ценността на любовта“*

„Любовта е желанието да бъдеш, но да бъдеш всичко – себе си, другия, всичко съществуващо.“

Хана Арендт, „Свети Августин и любовта“

„Любовта няма свой завършек в понятие и изобщо няма завършек; няма нито субект-обектна структура, нито аз-ти структура. Еросът не се осъществява като субект, който фиксира някакъв обект, нито като проекция към възможното. Неговото движение го отвежда отвъд възможното.“

Еманюел Левинас, „Феноменология на Ероса“

„Смисълът и достойнството на любовта като чувство се състои в това, че ни кара действително с цялото си същество да признаем на другия безусловното, централно значение, което по силата на егоизма усещаме единствено в самите себе си. Любовта е важна не като едно от нашите чувства, а като пренасяне на целия ни жизнен интерес от себе си в другия, като преместване на самия център на личния ни живот... Истинната любов е тази, която не само утвърждава в субективното чувство безусловно-то значение на човешката индивидуалност в другия и в себе си, но и действително ни спасява от неизбежността на смъртта и изпълва с абсолютно съдържание нашия живот.“

Владимир Соловьев, „Смисълът на любовта“

„Да живееш в любовта като че ли изключва всичко останало. Действителната любов ни дава увереност в нравствената истинност на делата, произтичащи от нея. Затова Августин казва: обичай и прави каквото искаш. Но за нас, хората, е невъзможно да живеем само благодарение на любовта... защото постоянно се отклоняваме и объркваме. Затова не бива сляпо и във всеки момент да се уповаваме на нашата любов, а трябва да я просветлим... Но основаниято на любовта, в която се корени безусловно-то, е тъждествено с волята за истинската действителност. От това, което обичам, аз искам едно: да бъде. А и не мога да съзря това, което всъщност е, без да го обичам.“

Карл Ясперс, „Въведение във философията“

■ Предлагамо есе:

„Любовта – непринудено чувство“

(използвайте като мото стиха от библейската Песен на песните; 2,7:

„Не будете любовта, не я разбуждайте,
додето тя сама не се пробуди!“)

8. Приятелство

Малкият принц познава приятелството.

„– Аз съм лисица – рече лисицата.

– Ела да играеш с мене – предложи ѝ малкият принц.

– Не мога да играя с тебе. Аз не съм опитомена.

– Какво значи да опитомяваш?

– То е нещо отдавна забравено – каза лисицата. – То значи „да се свържеш с другите“... Но ако ти ме опитомиш, животът ми ще стане като пронизан от слънце.“

Думите за „приятелство“

На български думата „приятелство“ посочва какво чувство изпитваме в общуването с близки хора – на нас ни е *приятно*. Следователно приятелството сякаш естествено бива отнесено към сферата на *емоциите*. Подобна етимология има и в други езици. Така например на латински думата за приятелство „amicitia“ произлиза от „amo“, „обичам“, което се чува и в думата за любов – „amor“.

Дали обаче приятелството е *само чувство*, което пренебрегва разсъдъчността? Спонтанно ли *избираме* приятеля сред множеството хора, които срещаме, и как изграждаме приятелството, осъзнавайки неговата ценност? Ако е вярно, че „приятел в нужда се познава“, то дали всъщност *неприятните* ситуации не ни посочват истината за приятелството? Може ли човек да бъде приятел сам на себе си? Или просто да е „благо-разположен“ към някакво състояние независимо кой или какво спомага за неговото постигане? И колко степени и разновидности в приятелството можем да посочим? Защото езикът ни предлага богати нюанси, чрез които различаваме сферата и дълбочината на нашето отнасяне към другите: можем да изпитваме още *благосклонност, дружелюбие, добронамереност, привързаност, симпатия, близост, обич, всеотдайност*.

Всички приведени по-горе въпроси, както и множество други са вълнували отдавна философите, най-вече във връзка с *етическите проблеми*. Защото тъкмо в приятелството човек показва „себе си“ такъв, какъвто е: проявява характера си и способността свободно да определя и спазва нормите на своето поведение.